SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Ağustos 2014, Sayı: 32, ss. 143-154

SDU Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
August 2014, No: 32, pp..143-154

Isparta Müzesi'ndeki Yerel Stilde Bazı Roma Dönemi Mezar Stelleri

Fikret ÖZCAN*

ÖZET

Isparta Müzesi'nde Isparta ve ilçeleri yakınlarındaki antik yerleşmelerden ele geçmiş çok sayıda mezar steli ve adak kabartması bulunmaktadır. Bu eserler kireçtaşından yapılmış olup malzemesi eserin yapıldığı bölgeye en yakın yerden elde edildiğinden, bu bölgenin Roma Dönemi'ndeki yerel sanat üretimi, tercih edilen konuları ve yerel işlikleri hakkında bize bilgi sunmaktadır. Bu gözlemden hareketle Konane yüzey araştırmaları sırasında bulunmuş iki mezar kabartması ve Aksu ilçesi Sofular Köyü'nde ele geçen bir mezar steli örnek alınarak Kuzey Pisidia'da taşra stili ve tarihleme sorunları üzerine düşünceler dile getirilecektir. Farklı kompozisyon ve tipte olmalarına karşın bu üç mezar kabartmasının ortak özelliği, alt gelir grubuna ait insanlara ait olması ve onurlandırma heykellerine gönderme yapmasıdır. Antik Dönem'de bir geçiş bölgesi olan Isparta ve çevresinde Roma Dönemi'nde üretilen kabartmalarda da antik yerleşmelere göre farklılaşmaların olduğunu görmekteyiz. Bu bölgede belli bir antik yerleşmede belli bir mezar steli formunun ve kompozisyon biçiminin tercih edildiği, bu şekilde diğerlerinden ayrıldığı diğer bir gözlemdir.

Anahtar kelimeler: *Pisidia, Roma Dönemi, Kireçtaşı, Mezar Kabartması, Yerel Stil*

Local Style Grave Stelae from Imperial Period at the Museum of Isparta

ABSTRACT

In the Museum of Isparta there are numerous grave and votive stelae that come from ancient settlements near the present city of Isparta and its wider area. All these works are of limestone, quarried locally. The stelae thus provide information about local workshops,about favorite topics and about regional artistic production in Roman Imperial period. Based on three grave steles, two of which were found at the 'Konane Survey' and one in the village Sofular, district Aksu, problems of dating are discussed and some observations about the provincial style of Northern Pisidia are madein the following. Although each of the three grave reliefs differ in frame structure and type they share common characteristics:They were built for low-income people and allusions to honorary statues there are to be found. In antiquity, the area of Isparta was a transition zone; grave stelae from the imperial period differ in form and depiction locally from each other.

Keywords: *Pisidia, Roman, Limestone, Grave Relief, Local Style*

Isparta Müzesi'nde Kuzey Pisidia Bölgesi'nden ele geçmiş, farklı özelliklere sahip heykel ve kabartmalardan oluşan mezar sanatına ait değişik tipte eserler bulunmaktadır. Bu eserler gerek yapılış tarzı gerekse materyal açısından diğerlerinden ayrılmaktadır. Kuzey Pisidia'nın geçiş bölgesi olması itibarıyla tarih boyunca baskın kültürler varlıklarını hissettirmişlerdir. Geç Arkaik Dönem'den itibaren sepulkral

* *Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniv. Fen-Ed. Fak. Arkeoloji Bölümü, e-posta; fikretozcan@sdu.edu.tr*

sanatta Pisidia Bölgesi'nin kuzeybatısında kaya mezarlarıyla Phryg etkileri, M.Ö. 6. Yüzyıl ortalarından itibaren Perslerin sanatsal etkisi bölgede görülmeye başlamıştır[1].

Yüksek kayalıklara mezarlar yapma geleneği ise Roma Dönemi'nde de devam etmiştir ve uzun bir geçmişi vardır. Ancak burada çok geniş bir yelpazeye sahip olan Pisidia sepulkral sanatının daha geç evresi olan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait üç mezar kabartması ele alınacaktır[2]. Bunlar arasında 2009 yılında Konane yüzey araştırması sırasında bulunan bir mezar kabartması *(Env. 13.6.09)* pek çok yönden dikkat çekicidir[3] ve Isparta yakın çevresinde benzer örnekleri olması, Orta İmparatorluk Dönemi'nde belli bir mezar tipini temsil etmesi nedeniyle ilginçtir. Bir kadın-erkek çiftini cepheden gösteren bu kabartma, plastik modellendirmeye çok elverişli olmayan yerel kireçtaşından yapılmıştır (*Res. 1*). Gerek erkeğin, gerekse kadının giysileri chiton ve himation olup kadının başı örtülüdür. Mezar stellerinde bu tür giysi eğer bir meslek grubuna dâhil değilse en çok tercih edilendir ve M.S. 3. Yüzyıl sonuna kadar güncelliğini korumuştur. Bu türden mezar stellerinin daha çok orta sınıf vatandaşlarına ait olduğu söylenebilir. Her iki yanda ayrıntısı gösterilmemiş birer paye arasında, bir niş veya naiskosu anımsatan mimari çerçeve içinde[4] cepheden gösterilen figürlerde elbiselerin ayrıntısı en aza indirgenmiştir. Sol kalçadan serbest duran ayağa yönelen kıvrımlar, sağ üst kolu saran himation kıvrımları ve şelale biçimde aşağı inen sol kol altındaki kıvrımlar dışında erkek figüründe neredeyse vücudu ve elbiseyi yakından tanımlayan ayrıntı bulunmamaktadır. Ancak sağ ayağın serbest durması ve himationun vücuda sıkıca sarılması sonucu oluşmuş gergi kıvrımları gösterilmiştir. Ayakta duran kadın figüründe de çok fazla ayrıntı bulunmaz, yüzlerde ve saçların ayrıntılarının asgariye indirilmiş olması, kabartmanın tarihlenmesini zorlaştırmaktadır. Yüksek Hellenistik Dönem'den M.S. 3. Yüzyıl sonuna dek mezar kabartmalarında görülen cephesel duruş şeması da eseri kronolojik olarak bir yere yerleştirmemize yardımcı olmaz[5]. Taşra mezar kabartmalarında mimari biçimlendirmenin genelde ana hatlara indirgenip mimari öğelerin ayrıntısız bırakılması Roma İmparatorluk Dönemi'ne, bilhassa M.S. 2.-3. Yüzyıl'a has bir özelliktir ve sadece Kuzey Pisidia ile sınırlı kalmaz, örneğin bu kabartmanın payelerinde olduğu gibi son tıraşlamanın yapılmaması, Attika'da stellerinde de görülür[6]. Bezemelerin, başlık ve postamentlerin belirgin biçiminde gösterilmesi tarihlemeye yardımcı öğe olarak kullanılabilirdi, ancak bu öğelerin de burada yeterince ayrıntılı verilmediği görülmektedir. Tarihleme için dayanak noktamız az olsa da söz konusu kabartmanın Antoninler Dönemi'ne, en geç ise Severuslar Dönemi'ne ait olabileceğine ilişkin bazı ipuçları vardır: erkek ve kadının

[1]Bu konuda bkz. Bilge Hürmüzlü, "Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 15, 2007, 1-22.

[2]Söz konusu eserleri yayınlama izin veren Doç. Dr. Bilge Hürmüzlü'ye ve Isparta Müze Müdürlüğü'ne teşekkürlerimi sunarım.

[3]Gönen ilçesinde bulunmuş olan söz konusu mezar steli şu anda Isparta Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Ölçüleri: Y: 66,5cm, G.: 50 cm, D.: 25cm.

[4]Naiskos tipi mezar stelleri oldukça uzun bir geleneğe sahiptir, İmparatorluk Dönemi'nden daha erken bir örnek için bkz. Derk W. von Moock, Die figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit, Zabern, Mainz am Rhein, 1998, s.107 Kat. No. 120, Taf. 10d.

[5]Cephesel duruş şeması, bir figürün kaideyi anımsatan 'postament' üzerinde tasviri ve Hellenistik Dönem mezar stellerindeki onurlandırma çelenkleri üzerine bkz. Bernhard Schmaltz, Griechische Grabreliefs. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1983, 224vd. Taf. 22, Taf. 24-28.

[6] Moock, a.g. e., s.187, Kat. No. 537 Taf. 66a.

yüzü oldukça hasarlı olmalarına karşın henüz soyut biçimlendirme öğeleri göstermez, elbise kıvrımlarının da şematik verilişine rağmen halen 'klasik geleneğe' bağlı kaldığı görülür. Sakallı olduğu izlenimi veren erkek başında saçlarda ayrıntılı iç modellendirme yoktur, kadının saç stilinin sunduğu algılama, saçın başta dalgalı biçimde iniş-çıkışlar yaptığıdır ki bu özelliklere tarihleme için önerdiğimiz dönemde sıkça rastlanır[7]. Üst kısmı kırık olan stelin benzer örneklerinden yola çıkarak betimlenen niş-naiskosta bir arşitravın olduğunu, bunun üzerinde akroterli bir tympanon ve tympanonun ortasında bir kalkan tasviri bulunduğunu varsayabiliriz [8] (*bkz. Res 2, rek.*). Pilaster biçimli sütunların figürlere oranla oldukça geniş verilmesi, izleyiciye figürlerin naiskos-niş içine sıkıştırılmış olduğu hissi verir. Bu steldeki genel kompozisyonun olası yapım-tasarım aşamalarını sonradan yapılan müdahale ve düzeltmeler nedeniyle izlenebilmektedir: anlaşıldığı kadarıyla ilk önce mimari çerçeve şekillendirilmiş ve ardından figürlerin mevcut çerçeveye sığmaması nedeniyle figürlere yeterli alan açmak için payelerin orta iç kısımlarına müdahele edilerek inceltilmiştir. Benzer örneklere ve figürlerin tasvirinde bazı tasarımsal sorunların ortaya çıkışına Isparta Müzesi'nde sergilenen diğer mezar stellerinde de sıkça rastlanmaktadır. Gönen'de bulanan steldeki tasvirleri ilginç kılan özellik ise figürlerin üzerinde durduğu kaidedir. Nitekim erkek ve kadın figürü alışılageldiği üzere sadece niş içinde gösterilmemiştir, bilakis iki silme şeklinde ortadan ayrılmış bir yükselti üzerinde durmaktadırlar ki bu ancak bir postamentin üst profili olabilir. Postament üzerine konulan heykeller bilindiği gibi kamusal alanda sergilenen onurlandırma heykelleridir, dolayısıyla bu tasvirler ailece onurlandırmaya nail olmuş kişiler olarak gösterilmiştir. Doğrudan onurlandırmaya işaret edebilecek bir çelenk ya da bir yazıt olmaksızın böylesi bir yargıya varmamızın nedeni Hellenistik Dönem onurlandırma heykellerinden ve bunların mezar kabartmalarındaki yansımalarından çıkardığımız sonuçlardır. Klasik Dönem Attika mezar stellerinde ölen ile yakınları arasında diyaloga dayalı sahneler hâkim iken Hellenistik Dönem'den itibaren gerek kompozisyonda, gerekse duruş şemalarında köklü değişikliklerin olduğunu tespit etmekteyiz. Hellenistik Dönem mezar stellerindeki tasvirlerde cephesel duruşun bir onurlandırmayı çağrıştırdığı bilinmektedir[9].

---

[7] Moock, a.g. e., s.126, Kat. No. 229 Taf. 30a-d.

[8] Naiskos içinde bir postament veya plinthe üzerinde cephesel duran benzer tasvirler için bkz. Moock, a. g. e., s.187, Kat. No. 537 Taf. 66a; s. 187, Kat. No. 538 Taf. 66b; s.189 Kat. No. 546 Taf. 67b.

[9]Hellenistik Dönem'e ait bir mezar kabartmasındaki Demeter rahibesi buna güzel örnektir, bkz. Klaus Stemmer (ed.), Standorte. Kontext und Funktion antiker Skulptur. Ausstellungskatalog Berlin, Berlin 1995, s. 65- 66 Fig. A 56. -Kamusal alanlarda kadınların onurlandırılmaları üzerine bkz. Cordelia Eule, Hellenistische Bürgerinnen aus Kleinasien. Weibliche Gewandstatuen in ihrem antiken Kontext, TASK, Istanbul (2001) 119-16 -Hellenistik Dönem onurlandırma heykel ve portreleri üzerine bkz. John Ma, Statues and Cities: Honorific Portraits and Civic Identity in the Hellenistic World (Oxford Studies in Ancient Culture and Representation), Oxford University Press, 2013- Kamusal alanlarda aydın ve felsefecilerin onurlandırılmaları üzerine bkz. Pınar Özlem Aytaçlar, Yazıtlar ve Antik Kaynaklar ışığında Batı Anadolu'da Entellektüeller, Ege Yayınları, Istanbul, 2006, s. 1-70. - Hellenistik Dönem'de ölüyü yüceltmeye yönelik diğer mezar kabartma tipi de banket sahneleridir. Banket sahneleri Hellenistik Dönem'de Klasik Dönem kahraman adak kabartmalarını (Heroenrelief) örnek alarak yaygınlaşmıştır. Kahraman adak kabartmasından ölü ziyafeti kabartmalarına (Totenmahlrelief) giden süreç üzerine bkz. Johanna Fabricius, Die hellenistischen Totenahlreliefs. Grabrepräsentation und Wertvorstellungen in ostgriechischen Städten (Studien zur antiken Stadt 3), Verlag Dr. Paul Friedrich Pfeil, München, 1999, 39-45. -–Klasik Dönem mezar stellerindeki tasvirlerin aksine, ölüyü çok daha fazla öne çıkaran, hizmetçinin

Aksu, Sofular civarında ele geçen başka bir mezar stelinde (*Env. 14.4.09*, *Res. 3a-3b*)[10] böyle bir çağrışımın bilinçli yapıldığını, tasvir edilen şahıs bir postament üzerinde gösterilirken aslında kastedilenin bir onurlandırma heykeli olduğunu; kamusal alandaki onurlandırma heykellerine gönderme yapıldığını ve ölen kişinin en azından bu dünyada nail olamadıklarına steli görenlerin nezdinde tahayyülen öteki dünyada sahip olarak onurlandırıldığını varsayabiliriz. Aksu, Sofular'dan ele geçen mezar stelinin ön yüzü daha çok aşağıdan yukarı doğru daralan bir payeyi andırmakta, üst kısmı üçgene yakın formda sonlanmaktadır. Stelin yanları düzlenerek tıraşlanmıştır, arka kısmı ise oval bir forma sahiptir. Stelin ön yüzünün, tasvir edilen chiton ve himationlu erkek figürü dışında daha başka nesne veya atribüyü alabilecek yeterli alana sahipken boş bırakılması ve bu yolla figürün ön plana çıkarılması dikkat çeker, diğer bir deyişle alan kullanımında Gönen'den ele geçen diğer stellerdekinin tam tersi bir durum ortaya çıkar. Gerek stel formu, gerekse resim alanının kullanımı açısından Aksu- Sofular steli Kuzey Pisidia-Phrygia mezar stelleri içinde istisna oluşturur, ancak Attika'da da az olmakla birlikte benzer örneklerine rastlanır[11]. Sofular Steli, dönem olarak Gönen'deki stele (*Env.13.6.09*) yakın olmalıdır ve Attika'da duruş şeması ona benzeyen, ancak daha nitelikli işçiliğe sahip benzer örnekleri vardır[12]. Bu mezar kabartması materyal olarak Gönen'den ele geçen stellere göre daha nitelikli bir kireçtaşından yapılmıştır. Aksu, Sofular civarından ele geçen diğer mezar stellerinin de aynı cins kireçtaşından yapılmış olması, form olarak büyük benzerlik göstermeleri, burada bir yerel işliğin varlığına işaret eder. Marc Waelkens'in yalancı kapı tasvirli mezar ve adak stelleri üzerine dile getirdiği "muhtemelen hemen her kentin kendine ait bir yalancı kapı üreten işliği olduğu ve bir işliğin o alanda bir tekel oluşturduğu" [13] yönündeki tespiti yeni buluntularla da onaylanmakta ve halen geçerliliğini korumaktadır. Buradan hareketle yerel özellikler taşıyan mezar stellerinin de o kent veya yerleşmeye has özellikleriyle diğerlerinden ayrıldığını savlayabiliriz. Buna en güzel örnek Aksu Sofular çevresinde bulunan mezar stelleridir. Yerel atölyelerin tespitinde materyal ve eser üzerindeki belli bir kompozisyonun veya ikonografinin tercihi belirleyici rol oynamaktadır. Ancak bazı bölgelerde yüzün şekillendirilmesinde dışa taşan ağız, burun, kulak gibi uzuvların yapılış tarzının, elbisenin ana hatlara indirgenmiş kıvrımlarının, konglomera veya daha hassas biçimlendirmeye olanak tanımayan kireçtaşı türlerinde söz konusu eserin stilistik açıdan tarihlenmesinde yanıltıcı olabildiğini belirtmeliyiz.

Konane'den 2009 yılında ele geçen kireçtaşından yapılmış diğer mezar stelinde ise bir kemerli yapı içinde sadece büst olarak gösterilen, bir kadın ve erkekten oluşan iki şahıs tasvir edilmiştir *(Env.13.7.09 Res. 4a-4b).* Kemer üzerindeki yazıttan mezar stelinin Antipatros ve Teimotheos tarafından ebeveynleri Ammia ve Appas için

efendisine oranla çok küçük betimlenmesi de öleni onurlandırmaya yönelik diğer bir ayrıntıdır, bu konu üzerine bkz. Fabricius, a.g.e. 51.

[10] Aksu -Sofular steli (Env. 14.4.09): Y: 45cm, G.: 21cm, D.: 12cm. Griye çalan ve Gönen'den gelen diğer iki kabartmaya göre daha nitelikli kireçtaşından yapılmış bu stelin üçgen biçimli üst kısmında kırık ve hasarlar vardır.

[11] Bkz. Moock, a.g. e., s.174, Kat. No. 471 Taf. 61a.

[12] Bkz. Moock, a.g. e., s.146, Kat. No. 317 Taf. 48a.

[13] Marc Walkens, Die kleinasiatischen Türsteine. Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür, Zabern, Mainz am Rhein, 1986, s.19. Benzer görüşler için ayrıca bkz. Thomas Drew-Bear- Tomas Lochmann, "Grabreliefs aus Amorion, Orkistos und der Antiken Siedlung von Bağlıca. Zeugen verlorengegangener Grabbauten", Arkeoloji Dergisi 4, 1996, s. 109.

yaptırdıkları anlaşılmaktadır[14]. Kemerin üst kısmı kırılmış olup bu kısım muhtemelen üç akroterli bir tympanon şeklinde tümlenmelidir. Tasvirin büst şeklinde olduğu alttaki silme biçimindeki sınırlamadan anlaşılmaktadır. Ancak stel sadece bu tasvirle sınırlı olmayıp alt kısmının da olması gerekir. Bu alan ise en az üst kısmın büyüklüğü kadar veya ondan daha fazla olup betimlemesiz veya olağan biçimiyle burada bir yalancı kapı tasviri bulunması gerekir. Kadın figüründe saç ortadan ikiye ayrılıp yanlara taranmıştır. Erkek figüründe ise başta saçlar alına doğru düz inecek şekilde tasvir edilmiştir. Muhtemelen sakallıdır. Himation sol omuzdan aşağı inmekte ve vücudun sağ kısmı kısmen çıplaktır. İşçiliğin en asgariye indirilmiş ve yapıldığı materyalin tabiatı gereği oldukça yıpranmış olması, farklı algılamalar nedeniyle tarihlemeyi zorlaştırmakta veya önerilen tarihlemeleri de tartışılır kılmaktadır. Ancak kadının geriye toplanmış haldeki saçının stili, eserin M.S. Geç 2. Yüzyılda ya da erken 3. Yüzyılda yapılmış olduğuna bir işarettir[15]. Beklediğimiz üzere sağ figürde sağ elin göğse doğru verilmesi gerekirdi, ancak elin tasvir edilmediği gözlenmektedir. Her iki tasvirde ayakta duran figürlerin 'kısaltması' söz konusudur: chiton ve himationlu kadın figüründe ima edilen, ayakta duran 'pudicitia' tipinde bir kadındır[16], erkek figüründe ise yine ayakta duran, himationu bele dolanmış, ancak vücudun sağ kısmını bele kadar açık bırakarak sol omuzdan dökülen bir şahıs betimlemesi ima edilmiş olmalıdır (Hüftmanteltypus)[17].

Kadın büstünde alışılageldiği biçimiyle beklenilen sağ elin vertikal biçimde dirsekten sol göğse doğru bir açı çizmesi gerekirken tasvir için öngörülen alanın sadece göğse kadar sınırlandırılması nedeniyle himation kıvrımları eğri bir hat izlemez, bilakis seyri yataydır. Mevcut resim alanından azami yararlanma gayreti, özellikle başların en önemli anlam taşıyıcı olarak ön plana çıkması, vücudun diğer öğelerinin orantısız verilişine neden olmaktadır.'İyi vatandaş' tasvirinde elin çapraz biçimde göğüs üzerinde

[14]Niteliği düşük kireçtaşından yapılmış bu eserin ölçüleri:Y.: 44cm, G.: 41,5cm, D.: 17cm. – Kemer üzerindeki yazıt için bkz. Paul Iversen, "Inscriptions from Pisidian Konane (Conana) and the Surrounding Area", Epigraphica Anatolica 45, 2012, s.121, No 24; s. 145.; Bilge Hürmüzlü vd., Isparta Arkeolojik Surveyi 2010 çalışmaları: Konane (Conana), 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt I., Ankara, 2012, s.3, Res. 5.

[15] Bkz. Tomas Lochman, "Eine Gruppe spätrömischer Grabsteine aus Phrygien", Ernst Berger (ed.), Antike Kunstwerke der Sammlung III, Zabern, Mainz am Rhein, 1990, s.479 Kat. No. 262.

[16] Pudicitia motifi, Ağıt Yakan Kadınlar Lahdi ve Klasik Dönem Attika mezar kabartmalarında kadınların üzüntülü veya düşünceli olma durumunu anlatırken, Hellenistik Dönem heykelinde sepulkral bağlamını yitirerek kentin önde gelen kadın vatandaşlarının tasvirinde, özellikle onurlandırma heykellerinde tercih edilmeye başlanmıştır. Pudicitia motifinin göstergesel olarak anlam değişikliğine uğramasına koşut olarak bu motif, Hellenistik Dönem serbest heykelinden o dönem mezar kabartmalarındaki kadın tasvirlerine alınış sürecinde işlev değiştirerek kadın onurlandırma heykellerine öykünme vasıtası haline gelmiştir. – Ağıt Yakan Kadınlar Lahdi üzerine bkz. Robert Fleischer, Der Klagefrauensarkophag aus Sidon, Istanbuler Forschungen 32 (1983). – Serbest heykelde Pudicitia heykel tipleri üzerine bkz. Doris Pinkwart, Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Mäander, Antike Plastik 12, 1973, 149vd. -Değişik türlerde Pudicitia heykel tiplerinin genel değerlendirmesi için ayrıca bkz. Eule, a.g.e. 15-25.- Hellenistik –Roma Dönemi'nde mezar kabartmalarında Pudicitia tipleri için bkz. Mustafa Şahin, Miletopolis kökenli figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, TTK Yayınları, Ankara 2000, 59-69.

[17] Başlangıçta Tanrı ve kahramanlara has olan bu giyiniş tarzı üzerine bkz. Andreas Post, "Der Hüftmantel bei den Griechen", Torsten Mattern, Dieter Korol (eds.), Munus. Festschrift für Hans Wiegartz, Scriptorium, Münster 2000, 221-239; Andreas Post, Römische Hüftmantelstatuen: Studien zur Kopistentätigkeit um die Zeitenwende. Scriptorium, Münster 2004.

tutulması bir "zorunluluk", diğer deyişle 'iyi vatandaş'ın şifresi olduğunda[18], merkez sanatında rastlanmayan tasarım sorunlarıyla karşılaşmaktayız. Diğer yandan Sofular'daki mezar stelinde de yeterli alan olmasına karşın başla gövde arasında bir orantısızlık görülmektedir. Bu yukarıda dile getirilen tezi desteklemekle birlikte daha geniş örnekleme gereklidir. Ne var ki bu olguyu sanatçı-zanaatkârın deneyimsizliğiyle açıklamak tatminkâr değildir[19]. Genel olarak merkezden uzak yerlerde veya taşra sanatında, belli bir figürde veya tasarımda uzun geleneğe sahip olunmaması, dolayısıyla öncül olabilecek örneklerin bağlayıcılığının bulunmaması nedeniyle gerek mimari, gerek plastikte 'yenilikçi' öğelerin uygulanması daha kolaydır[20]. Durağanlaşmaya başlayan, sabit şemalara bağlı köklü sanat merkezlerinin uygulamalarına taşranın getirdiği yenilik te budur. Arkeolojik eserleri sanatsal becerinin sadece nesneye yansıması açısından değerlendirme, onlarda görebileceğimiz diğer toplumsal etkileşim alanlarına açılan pencerenin kapanma tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Mezar yapıları ve bunlara ilişkin yapılar en mütevazısından en ihtişamlısına dek o dönem toplumunun sosyo- ekonomik yapının yansıması olarak da ele alınabilir. Kendilerine ithal mermerden lahit yaptırma olanağına sahip olanların, icra ettikleri meslekler dışında daha evrensel olan mitolojik konuları ya da ölüyü yüceltici, onunla özdeşleştirici öğeleri içeren temaları tercih ettiği görülmektedir. Erişebildiklerini bir övünç kaynağı olarak sunarak ve toplum içindeki konumunu kabul ettirme gayretinde olan alt kesim ise daha somut olana yönelmekte örneğin kölelikten azat edilmiş ise eşini, icra ettiği bir meslek varsa onu büyük bir gururla sunup bir yerlere eriştiğini gösterme çabasındadır. Kuzey Pisidia'da Phrygia tipi yalancı kapı tasvirlerinde[21] sıkça görülen ve anlaşıldığı kadarıyla normal mezar stellerine aktarılan atribü yoğunlaşması da böylesi bir gayretin yansıması olarak değerlendirilebilir[22].

Bu konuyu daha genelleştirerek değerlendirdiğimizde belli merkezlerde tasarlanan kompozisyon ve tasvir biçiminin giderek taşradaki sanatsal üretime hâkim

---

[18] Chiton ve Himationun Roma İmparatorluk Dönemi'nde değişen önemi üzerine bkz. Moock, a.g.e, s.58v.d.

[19] Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde de 'Halk sanatı' olarak adlandırılan tasvirlerde benzer olguya rastlanır, bkz. Ostia'dan Traian Dönemi'ne ait Circus tasvirli mezar kabartması, Musei Vaticani, Museo Gregoriano Profano Env. 9556: Friederike Sinn, Reliefs, Altäre, Urnen, Museo Gregoriano Profano ex Lateranense. Katalog der Skulpturen 1, 1, MAR 17. Zabern, Mainz am Rhein, 1991, Kat. No. 14.

[20] Sicilya ve Aşağı İtalya'da Arkaik ve Erken Klasik Dönem'de alışılagelmiş kanonları fazlaca dikkate almadan yapılan tapınaklar örnek olarak gösterilebilir, bkz. Heiner Knell, Architektur der Griechen, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998, s. 80-102.

[21] Bu konuda bkz. Walkens, a.g.e.; Tomas Lochman, Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien (Basel: Skulpturhalle Basel), Basel 2003; Ute Kelp, "Das Phänomen der Türfassaden in Phrygien. Zu lokalen Identitäten anhand einiger Grabtypen römischer Zeit", Elmar Schwertheim – Engelbert Winter (eds.), Neue Funde und Forschungen in Phrygien (=Asia Minor Studien Bd. 61), R. Habelt, Bonn, 2008, s. 69-91; Ute Kelp, "Grave monuments and local identities in Roman Phrygia", Peter Thonemann (ed.), Roman Phrygia, Cambridge University Press, 2013, 70-94.

[22] Bu konuya Waelkens de dikkat çeker, bkz. Marc Waelkens, "Phrygian Votive and Tobstones as Sources of the Social and Economic Life in Roman Antiquity", Ancient Society 8, 1977, s. 277-325; Kelp, Das Phänomen s.82.- Phrygia ve onun komşusu Pisidia'da bulunan adak stelleri, taşrada yaşayanların meslek, yaşam ve dinsel inaçlarına ışık tutması açısından mezar kabartmalarındaki tasvirleri tamamlayıcı niteliktedir, bu konu üzerine bkz. Thomas-Drew-Bear, Christine M. Thomas, Melek Yıldızturan, Phyrigian Votive Steles, Ministry of Culture, Museum of Anatolian Civilizations- Rudolf Habelt, Ankara, 1999.

olduğu, ancak merkez sanatının da belli bir süre sonra kendini yineleme tehlikesiyle karşılaştığı olgusunu görmekteyiz. Taşrada ise var olan alınırken mevcut repertuarın ve sabit şemaların değiştirilmesi daha sorunsuzca olmaktadır. Taşra sanatı, bu şekilde geleneği ve bağlayıcı kuralları olmadığından, kendiliğinden yaratıcı olabilmektedir. Ancak taşranın yaratıcılığı da kendi özgün kompozisyon ve biçimlendirme tarzını tekrarlamaya başlayıp kendisi için dinamik olan öğelere daha az yer vererek bir gelenek oluşturduğunda sona ermekte ve yerel stil olarak tanımladığımız olguyla karşılaşmaktayız. Taşranın cazibesi kuşkusuz bağlayıcı normları fazla dikkate almamasındadır. Taşra sanatının büyük sanat merkezlerine ne şekilde etki ettiği ise henüz daha ayrıntılı araştırılması gereken bir konudur çünkü yerel kimliğin vurgulanmasında maddi boyutun ötesinde bilinçli bir seçim yapılabileceğine ilişkin örnekler de mevcuttur ve bunlar da yerel ikonografiyi ve mezar tiplerini sadece 'fakirlerin' tercih etmediğini gösterir[23]. Ele aldığımız üç stelin kültürel kimlik açısından kayda değer yönü ise heterojen kökene işaret yazıtın Grekçe olmasıdır *(Env.13.7.09)*. Pisidia'da bölge halkının Roma hâkimiyetinde yaşamasına karşın bireylerin kendilerini togalı değil, chiton ve himation ile tasvir ettirmeleri, kendi yerel kimliğini de vurgulayarak daha çok Grek kültürüne ait olduklarını veya kendilerini ona yakın hissettiklerini göstermektedir. Isparta Müzesi'nde sergilenen diğer mezar stelleri ve ostoteklerde Phryg yalancı kapı konu ve kompozisyon repertuarından karşılıklı alıntılara ya da ödünç vermelere rastlanması, bölge kimliğinin yerel öğeler ve baskın olan genel eğilimlerin bileşenlerinden oluştuğuna işaret eder.

Günümüzde taşra sanatına halen seçici bir mercekten bakılmaktadır. Normlaştırılmış sanatın bireyi 'ideal ölçülere' sokarak anonimleştiren sıradanlaştırması bir yana, tasvir edilenin kendini bir 'birey' olarak göstermesinden de uzakta olduğu aşikârdır. Taşra sanatı olarak nitelendirdiğimiz eserler arasında bulanan mezar stelleri, her ne kadar idealize edilmiş öğelere yer verse de öncelikle bireyin kendini ifade etmesinin bir aracıdır; hayattayken toplumsal hiyerarşi içinde kendini birey olarak yeterince dile getiremediği için en azından öteki dünyaya göçerken kendine tanınan son şanstan azami derecede yararlanma fırsatıdır. Bu sürecin Hellenistik Dönem'de başlayıp Roma İmparatorluk Dönemi'nde en üst düzeye çıktığını söyleyebiliriz. Roma sanatında imparatorun şahsi azatlıları dışındaki azatlıların ve meslek sahiplerinin tasvirlerinde kendilerini özellikle dile getirmelerinin en önemli yollarından biri de mezar stelleridir. İmparatorluk Dönemi resmi sanatının etkileri ve o dönemin güncel saç şekli vb. öğeler yerel mezar kabartmalarında görülse de, mezar kabartmalarındaki tasvirlerde önceliğin estetik kaygı olmadığını, mezar kabartmalarının mümkün olduğunca en ucuz yoldan kendini ifade etme aracı olarak kullanıldığını, bu yönüyle yaklaşıldığında da 'yeni keşfedilmiş aracın' oldukça demokratik olduğunu, vatandaşın artık kendi normlarını geçerli kılarak İmparatorluk Dönemi resmi devlet sanatını bu yolla göreceli kıldığını öne sürebiliriz.

[23] Bu konuda Kelp'in ve Lochmann'ın çalışmaları dikkat çekicidir, bkz. d.n. 22.

Resim 1: Isparta Müzesi Env. 13.6.09 (F. Kızılyalçın)

Resim 2: Isparta Müzesi Env. 13.6.09 (T. Taş)

Rek. Isparta Müzesi Env. 13.6.09 (E. Yayan)

Resim 3a: Isparta Müzesi Env. 14.4.09 (Ö. Perçin)

Resim 3b: Isparta Müzesi Env. 14.4.09 (Ö. Perçin)

Resim 4a: Isparta Müzesi Env.13.7.09 (Ö. Perçin)

Resim 4b: Isparta Müzesi Env.13.7.09 (Ö. Perçin)

KAYNAKÇA:

AYTAÇLAR, P. Ö., Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu'da Entellektüeller, Ege Yayınları, Istanbul, 2006.

DREW-BEAR, T., LOCHMANN, T., "Grabreliefs aus Amorion, Orkistos und der Antiken Siedlung von Bağlıca. Zeugen verlorengegangener Grabbauten", Arkeoloji Dergisi, 4, 1996, 109 -134.

EULE, C., Hellenistische Bürgerinnen aus Kleinasien. Weibliche Gewandstatuen in ihrem antiken Kontext, TASK, Istanbul, 2001.

HÜRMÜZLÜ, B., Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,15, 2007,1-22.

HÜRMÜZLÜ, B., "Isparta Arkeolojik Surveyi 2010 çalışmaları: Konane (Conana)", 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt I., Ankara 2012, 1-10.

IVERSEN, P., "Inscriptions from Pisidian Konane (Conana) and the Surrounding Area", Epigraphica Anatolica 45, 2012, 103-152.

KELP, U., "Das Phänomen der Türfassaden in Phrygien. Zu lokalen Identitäten anhand einiger Grabtypen römischer Zeit", Elmar Schwertheim – Engelbert Winter (eds.), Neue Funde und Forschungen in Phrygien (=Asia Minor Studien Bd. 61), R. Habelt, Bonn, 2008, 69-91.

KELP, U., Grave monuments and local identities in Roman Phrygia, Peter Thonemann (ed.), Roman Phrygia, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 70-94.

KNELL, H., Architektur der Griechen, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998.

LOCHMAN, T., "Eine Gruppe spätrömischer Grabsteine aus Phrygien", Ernst Berger (ed.), Antike Kunstwerke der Sammlung III, Zabern, Mainz am Rhein, 1990, 453-508.

LOCHMAN, T., Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien (Basel: Skulpturhalle Basel), Basel, 2003.

MA, J., Statues and Cities: Honorific Portraits and Civic Identity in the Hellenistic World (Oxford Studies in Ancient Culture and Representation), Oxford University Press, Oxford, 2013.

MOOCK, W., Die figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit, Zabern, Mainz am Rhein, 1998.

PİNKWART, D., Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Mäander, *Antike Plastik* 12, 1973, 149-160.

SCHMALTZ, B., Griechische Grabreliefs. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1983.

SINN, F., Reliefs, Altäre, Urnen, Museo Gregoriano Profano ex Lateranense, Katalog der Skulpturen 1, MAR 17, Zabern, Mainz am Rhein,1991.

STEMMER, K., Kontext und Funktion antiker Skulptur, Ausstellungskatalog Berlin, Berlin 1995.

ŞAHİN, M., Miletopolis kökenli figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, TTK Yayınları, Ankara 2000.

WAELKENS, M., "Phrygian Votive and Tombstones as Sources of the Social and Economic Life in Roman Antiquity", Ancient Society 8, 1977, 277-325.

WAELKENS, M., Die kleinasiatischen Türsteine. Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür, Zabern, Mainz am Rhein,1986.